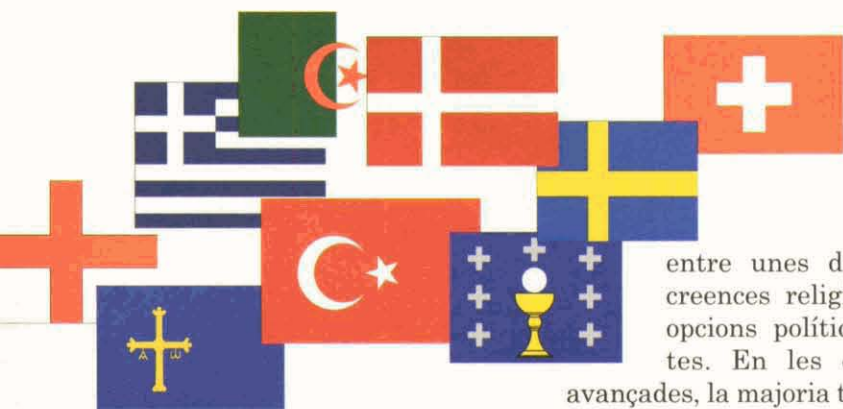

Algunes notes sobre religió i política

per Bernat Joan i Marí

entre unes determinades creences religioses i unes opcions polítiques concretes. En les democràcies

avançades, la majoria tenien la tendència a obviar que les religions proposen també pautes d'actuació, d'acord amb criteris morals que afecten, per exemple, les consideracions polítiques.

Sí que sabem que existien societats on la religió té més pes i d'altres on resulta més poc significativa, però això tampoc no resultava especialment rellevant, per exemple, a l'hora de tenir en compte les pràctiques polítiques de cada societat determinada.

Amb el tombant de segle, emperò, hi ha hagut moltes d'aquestes consideracions que han canviat substancialment. El fet religiós ha emergit amb una força extraordinària com a element d'identitat política, especialment al món àrab, i com a dinamitador de la democràcia tal i com l'entenem i la practicam a la nostra part del món (única part del món on la democràcia ha arrelat de manera generalitzada). Davant aquesta emergència, que guarda molta relació amb el fet identitari, s'han anat consolidant posicions al món occidental (tant a favor del cristianisme com a religió que permet el sorgiment de societats democràtiques —i que fins i tot el fomenta— com a favor del laïcisme, és a dir, de la defensa de la privacitat de l'àrea religiosa enfront de la arreligiositat de l'àrea pública). I, encara més, la caiguda del Mur de Berlín va donar lloc, amb la democratització a l'est d'Europa, a un moviment pendolar

clarament favorable al paper emergent de la religió, també a la nostra part del món.

De tot plegat, aquest paper no pretén altra cosa que fer-ne alguns comentaris, de vegades per posar de manifest aspectes que no es tracten gaire sovent, d'altres per alertar sobre preocupacions determinades, però, en cap cas, no vol ni assentar cap tipus de doctrina, ni marcar cap tipus de tendència política. Diguem que es tracta d'un mer exercici intel·lectual, inspirat per una sensibilitat liberal, sobre una qüestió que estarà entre les claus per al nostre futur, dins aquest segle XXI que se'ns presenta tant i tant complex.

La religiositat pendolar

Opustaszer, sud d'Hongria. Lloc curull de verd, d'arbres magnífics. L'aire hi és clar i net. Fa fresca, però a migdia hi farà prou calor. Som a principi d'estiu. Visita, dins els actes organitzats per la Federació Mundial d'Hongaresos. Opustaszer constitueix una mena de parc temàtic sobre la Història d'Hongria, en especial referència als orígens d'aquesta nació i als seus mites fundacionals. No tenim res de semblant als Països Catalans, i probablement podria ser útil, ni que fos de cara a fer pedagogia.

Ens rep el director, ens saludam. Feim un acte amb en Miklos Patrubany, president de la Federació. Es tracta, evidentment, d'un acte civil. És més, una part important dels que participam en aquest acte som persones amb escassa o nul·la pràctica religiosa i el grup és format, majoritàriament, per agnòstics i cristians

No fa falta ser especialista en història de la cultura, ni en politologia, ni en teologia per copsar el nou paper del fet religiós dins el món globalitzat. Estàvem acostumats, a la nostra part del món, a veure la qüestió religiosa com una mena d'epifenomen social, que només es manifestava com a element d'identitat en comptades ocasions. Sabíem, per exemple, que el conflicte nacional que es produïa a Irlanda del Nord guardava una certa relació amb el component religiós (republicans igual a catòlics; unionistes igual a anglicans), però la mateixa visibilitat del fenomen n'afeblia les conseqüències que poguéssim tenir a nivell general. Vivíem en la clara comoditat d'haver aconseguit separar, almenys a la nostra part del món, religió de política. La primera formava clarament part de la vida privada i ningú no hi podia interferir; la segona feia part de la vida pública i, en qualsevol cas, havia de garantir totes les llibertats privades, inclosa la religiosa.

Probablement havíem deixat de banda la consideració de la religió com a "opi del poble" perquè s'havia superat la dinàmica de pugna político-religiosa i s'havien clarificat les esferes d'actuació de cadascun d'aquests elements de configuració de les nostres societats. Així mateix, es tendia a minimitzar les contradiccions que hi poguéssim haver

no practicants (entre la delegació de l'oest; per part dels de l'est, la immensa majoria són creients i practicants). Sense entrar en la confusió entre la religió i la política, sense discutir en absolut la laïcitat de l'estat i la pluralitat religiosa com un valor positiu, sense entrar en contradicció amb res del que constitueix la carta de valors bàsics de la Unió Europea, s'hi produeixen un reguitzell de referències de caire religiós, que demostren clarament una presa de posició per part dels nous dirigents hongaresos. Ah! N'hi ha de més progressistes i de més conservadors, alguns s'escoren més cap a la dreta i d'altres cap a l'esquerra, però en aquest punt tenen un monocromatisme inqüestionable.

Què ha passat, a l'est d'Europa? No podem pas dir que, senzillament, s'hagi tractat, com es podria deduir de l'encapçalament d'aquesta part del meu paper, d'un "moviment pendolar", tot i que indiscutiblement aquest també ha existit. A l'est d'Europa, en una època passada que la majoria no té precisament com a memorable, es va voler no només treure la religió de la vida pública, sinó modelar, arquitecturar una societat laica, en què el fet religiós fos, necessàriament, marginal i aliè. Això pretenien els que proclamaven que la religió és l'"opi del poble", sense tenir en compte les tradicions de cadascuna de les seues societats, i bandejant un principi que per a mi és fonamental: no es pot fer enginyeria política per modelar societats segons un patró determinat, des de posicionaments democràtics. Qui vol fer aquest tipus d'operació d'enginyeria política, necessàriament, és antidemocràtic.

Considerem, per exemple, que a l'est d'Europa hi tenim països com Polònia, d'una religiositat popular extraordinària. O països com Hongria o com Croàcia, països de frontera, que han fet, durant llargues etapes de la seua història, de la religió una part inqüestionable de la pròpia identitat nacional. Qui podia pretendre que, en unes quantes dècades, aquestes nacions deixassin

de ser majoritàriament catòliques, només per imposició d'un determinat règim polític?

El que va ocórrer, en canvi, va ser que la feblesa del règim anterior va funcionar a favor de la consolidació de la religió com un element fonamental, tant d'identificació nacional com, fins i tot, d'identificació amb la democràcia. Avui dia, es pot detectar clarament un moviment pendolar a favor del reforçament de la pràctica religiosa i de les conviccions religioses en una majoria de la població, als països de l'est d'Europa. Durant les anteriors dictadures comunistes, la religió hi va ser perse-

El fet religiós ha emergit amb una força extraordinària com a element d'identitat política

guida, i aquells que lluitaven per la democràcia, en bona part varen treballar també per la defensa del dret dels ciutadans a la pràctica religiosa, i a mostrar les pròpies creences sense cap tipus d'entrebanc. La defensa de la religió va anar, doncs, clarament associada, també, a la defensa de la democràcia. És exactament el contrari del que va passar a l'Estat espanyol: l'adhesió de la major part de la jerarquia catòlica al règim dictatorial del general Franco va produir una associació, també de tipus pendolar, entre agnosticisme i democràcia, per una banda, i entre catolicisme i vel·leitats dictatorials, per l'altra.

Totes dues visions, evidentment, resulten distorsionades, i s'allunyen del que hauria de ser la normalitat, tant en matèria religiosa com en perspectiva política.

Religió i identitat

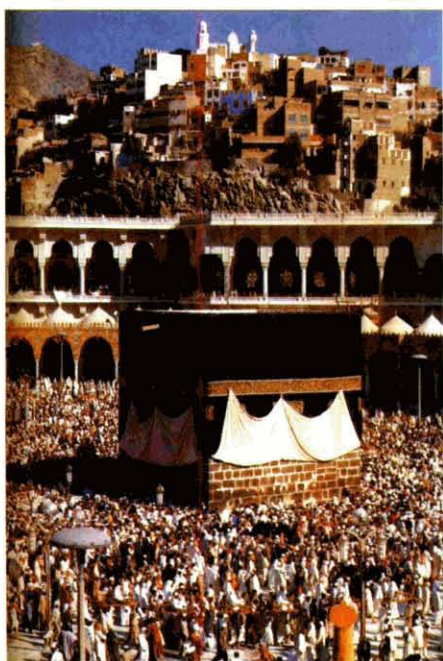
La religió, històricament, sempre ha guardat algun tipus de relació amb la identitat col·lectiva, amb les identitats col·lectives. Així, ha tengut una especial rellevància en els pobles de frontera (a la frontera, per exemple, entre els cristians d'occident i els de l'orient, o entre catòlics i protestants, o fins i tot entre els que són lleials al papa i els que ho són a la monarquia britànica).

El que pocs havien previst, fa només mig segle (per posar un temps en el qual les previsions més o menys es poden realitzar, a partir d'un determinat acopi de dades, amb una certa possibilitat d'encert), era que es podria produir, a nivell mundial, una emergència religiosa relacionada clarament amb la identitat col·lectiva. Em referesc, naturalment, a l'eclosió de l'islam, i a les seues conseqüències, terribles en molts casos, raonables en d'altres.

No voldria caure en les actuals banalitzacions, a la nostra part del món, en relació a aquesta qüestió. Des d'una determinada esquerra, es ve a dir que la intromissió d'Occident en els afers dels països àrabs, fonamentalment, ha comportat que aquets hagin reaccionat a base de blandir un dels seus trets d'identitat fonamentals: la religió islàmica. En això només hi podríem estar parcialment d'acord. En primer lloc, perquè el panarabisme tradicional no era religiós (això que els nostres "progres" varen batejar com a "socialisme àrab" i que, senzillament, es tractava de la pràctica dictatorial sota formes diverses, en el món àrab). Per tant, la resposta panarabista a Occident no s'hauria d'haver basat, teòricament, en la religió, com a base fonamental. D'altra banda, el món àrab no quadra exactament amb la part del món on l'islam és la religió dominant (molt més extensa i socialment molt més àmplia que no el propi món àrab).

Així mateix, el tractament de la religió dins els estats que tenen l'islam com a religió dominant resulta molt diferent. D'una banda, tenim aquelles posicions polítiques que volen convertir els diferents estats

La Ka'ba, a la Gran Mesquita de La Meca, Aràbia Saudí, entre les pedres que la formen hi ha la Pedra Negra. És el lloc més sagrat de l'islam o Bayt Allah, casa d'Alà, i cap a ell orienten les seves pregàries tots els musulmans del món i molts hi acudeixen en pelegrinació. (Foto: www.picturesofislam.com).

de l'àrea islàmica en teocràcies, seguint el model d'Iran, per exemple. En aquest cas, s'usa directament la religió com a element per anihilar la democràcia i es destina, directament, a reforçar unes determinades elits que, teòricament, han de perpetuar-se en el poder.

Tenim d'altres casos, emperò, en què s'estan intentant reformes molt importants i que podrien constituir una esperança per a una gran franja de la població mundial. Em refereixo, entre d'altres, a l'intent que es produeix a Turquia de constituir una mena de "democràcia islàmica" seguint el model de la democràcia cristiana a la nostra part del món. Els islamistes demòcrates de Turquia topen, pel seu cantó, amb un estat laic i laicista, que vol demarcar molt clarament les competències de l'àmbit religiós i del polític, d'acord amb la visió de l'estat laic que tenia Kemal Attaturk. Però alhora confonen aquesta visió de l'estat amb el jacobinisme a la francesa. En aquest sentit, són més acostats a una democràcia moderna les tesis dels islamistes moderats que no les dels kemalistes no evo-

lucionats políticament. I, atenció!, la religió pot constituir un element d'identitat tant o més important a Turquia, que, posem per cas, a llocs com l'Iran, Líbia o l'Afganistan.

Són totes les religions igual?

Aquestes consideracions ens porten a un dels debats més interessants dels nostres dies, en el qual no puc entrar per moltes i diverses raons (fonamentalment, per la meua pròpia manca de formació en algunes de les disciplines imprescindibles per tal de poder-hi entrar amb una mica de propietat): són totes les religions igual, en relació a les seues possibilitats de ser compatibles amb la democràcia, o hi ha algunes diferències? Dit d'una altra manera: seria el cristianisme més propens a generar societats democràtiques que no, per exemple, l'islam?

Aquesta pregunta, necessàriament, en du d'altres incorporades. Alguna la va formular de manera molt i molt crua aquesta estrella de la denúncia de l'islam que és Ayaan Hirsi Ali. Totes les religions són igual de pacífiques? O igual de violentes? O podríem dir que unes determinades religions porten en si el germen de la violència, mentre que d'altres tenen més tendència a provocar actituds pacífiques entre els seus practicants?

intuïció que constitueix una excusa de mal pagador, probablement davant la por d'abordar una qüestió espinosa, però tan fonamental com aquesta.

Que la benzina religiosa inflama uns determinats grups violents és inqüestionable. I que això no es produeix d'una manera homogènia arreu del món, ni en tots els contextos religiosos, ni dins totes les religions, resulta d'allò més evident. En quina mesura no sigui la religió el que doni benzina a determinats grups sinó el component identitari d'aquesta ja requeriria una anàlisi més sòlida i una reflexió més profunda. Banalitzar sobre tot plegat és tan fàcil com escriure un article d'opinió o com participar en una tertúlia política o religiosa.

Però hauríem de saber més coses sobre el tema, hauríem de tenir més elements d'anàlisi per arribar a determinar en quina mesura és la religió en si la que marca diferències polítiques o en quina mesura és la utilització que es faci de la religió el que condiciona aquests aspectes. I caldria parlar-ne sense embuts, i, sobretot, en llibertat. I això mateix ara no es pot fer en tots els àmbits religiosos, ni en tots els àmbits polítics. És molt més fàcil, per exemple, ser crític amb el cristianisme a la nostra part del món

La religió, històricament, ha guardat sempre algun tipus de relació amb la identitat col·lectiva, amb les identitats col·lectives

Des de l'igualitarisme progressista, a la nostra part del món, es té tendència a dir que, al cap i a la fi, totes les religions tenen unes característiques similars, i que allò que les diferencia són les pràctiques, les posicions polítiques específiques dels que practiquen una o altra religió, i fonamentalment de les seues elits. No podria revocar clarament aquest punt de vista, però tenc la

que no ser crític amb l'islam a la majoria dels països on aquesta és la religió dominant.

A l'entorn dels fonamentalismes

Un altre discurs, amb molt bona acollida actualment (sobretot entre els sectors que s'autoconsideren com a més progressistes) a la nostra part del món, fa referència al suposat fet

que, arreu, estan aflorant fonamentalismes religiosos. Hi ha qui es refereix als neocons americans, o a l'entorn de la Casa Blanca, o fins i tot a sectors importants del Partit Demòcrata dels Estats Units com a "fonamentalistes religiosos", i pretén comparar aquest suposat fonamentalisme amb el dels grups violents vinculats amb el món islàmic. Ja són ganes de fer aflorar la "mala consciència" en relació al tractament que ha sofert durant segles l'anomenat Tercer Món a mans del Primer!

Efectivament, existeix un moviment reactiu davant el fonamentalisme (bàsicament islàmic) que fa que alguns sectors accentuin els seus posicionaments de caire religiós. Per posar un exemple: al nord d'Itàlia, des de la Lega i des de sectors conservadors (i, en alguns casos, també xenòfobs o ratllant la xenofòbia) s'ha proposat que es retornin, de manera obligatòria, els símbols religiosos cristians a les escoles. Evidentment, aquesta posició no es pot comparar amb la del fonamentalisme islàmic. La posició equivalent seria que els símbols de l'islam fossin presents a les escoles, posem per cas, d'Aràbia Saudita, en un context de llibertat religiosa. En el cas d'Aràbia Saudita, no només els símbols islàmics són omnipresents i únics, sinó que es discuteix precisament aquesta llibertat religiosa. Per tant, no es poden presentar aquestes situacions com a equivalents. Ni tan sols s'hi pot presentar la política que es du a terme, per exemple, en un país com Polònia, on el sector catòlic més fonamentalista (amb un fonamentalisme també vinculat a la identitat) té més força: ningú no discuteix la possibilitat de ser feixista, musulmà o hinduista i viure normalment a Polònia, sense "cristianitzar-se".

I presentar els Estats Units com un cau de fonamentalisme religiós tampoc no s'ajusta per res a la realitat, per molt que hi hagi molta gent que, individualment, sí que ho són, de fonamentalistes religiosos. Potser el mateix president Bush en pot constituir un exemple. Però que n'hi hagi molts a nivell individual,

La plaça de Sant Pere, el Vaticà, Roma. És el punt neuràlgic del cristianisme, lloc de pelegrinació i seu del poder màxim de la jerarquia eclesiàstica catòlica mundial; El Vaticà, a més, es constitueix en territori sobirà i independent del qual el papa és cap d'estat. (Foto: www.canonizacion.cl).

no ha d'equivaldre, necessàriament, a considerar-hi la societat en el seu conjunt. Eivissa és plena de diglòssics, però, en sentit estricte, no podem dir que la societat eivissenca, com a tal, sigui diglòssica.

En aquest sentit, se m'acut una consideració que podria ser rellevant, encara que tampoc no hi posaria una mà al foc. La majoria de les confessions religioses són obertes i, en principi, hom hi pot entrar, si així ho decideix ell o ella (o els seus progenitors, en la majoria dels nostres casos). Un neix fora de la confessió i, a través d'algun tipus de ritual, hom passa a formar-ne part, si qui tenguí competències per fer-ho pren aquesta decisió. Dit d'una altra manera: jo no vaig néixer cristià, però els meus pares varen decidir que ho fos. Posteriorment, jo tenc les meues conviccions en un sentit o en un altre, però aquestes són estrictament meues, formen part de la meua esfera privada, i no n'he de retre comptes a ningú. A l'islam, les coses van d'una altra manera. Des d'una perspectiva islàmica, en el moment de néixer, tots formam part de la Umma (de la comunitat de creients), i, per alguna estranya raó, n'hi ha que ens en sortim per entrar

en alguna altra confessió (o, encara molt pitjor, per anar a raure a l'agnosticisme, a la vida laica, desvinculada de la divinitat).

No sé en quina mesura aquests plantejaments poden contribuir a un cert fonamentalisme (o poden atiar-lo quan les circumstàncies socials i polítiques ja es decideixen, per si mateixes, a facilitar-lo).

Les altres religions

Religió vé de rel·ligar, és a dir, de fer comunitat, de fer societat. La religió uneix, efectivament, en alguna mesura, totes les persones que formen part d'una mateixa confessió (en aquest cas, en relació a una suposada transcendència després de la mort). Però no només la transcendència uneix en la religió. De vegades, hom s'hi apunta senzillament per defensar uns determinats valors, o per assumir-los. Record el cas, per mi molt interessant, d'un company de feina, agnòstic, que educava els fills en el més estricte compliment de la religió catòlica perquè deia que aquesta els proporcionaria un bon bagatge ètic i moral per anar per la vida. I que aquest mateix bagatge, tan ben orquestrat, tan ben organitzat, encara no el

Estadi de fútbol de Barcelona, el Camp Nou; Vázquez Montalbán que va dir que la seua religió era el Barça. (Foto: www.fcbarcelona.com).

podia trobar en el context de la vida laica.

N'hi ha que bategen els fills o que fan la primera comunió, o d'altres ritus iniciàtics, perquè la societat civil no ha creat, de manera organitzada i ritualitzada, aquestes cerimònies, amb una equivalència suficient.

Evidentment, a d'altres llocs del món, hi ha molta gent que forma part d'una determinada confessió no perquè hi cregui sinó perquè és l'oficial de l'estat (en aquests casos, el fet de quedar-ne fora ni tan sols es pot qüestionar).

Quan la religió perd el seu paper en l'esfera pública, d'altres elements passen a ocupar-lo. Hi ha un espai que es veu que la humanitat no pot deixar buit, a l'hora de relligar-se convenientment.

Un dels elements que pot prendre el paper de la religió, paradoxalment, és la política. El marxisme ha estat, durant part del segle XIX i nou dècades del segle XX, un substitut ben clar de la religió. Jo m'atreiria a dir que ha actuat com a substitut més o manco perfecte de la religió catòlica. Fins i tot els passos de l'ésser humà que preveu el catolicisme (innocència primigènia-caiguda en el pecat-salvació) guarden una relació molt clara amb els passos que el Profeta Marx augurava per a les notres societats: les perso-

nes humanes arribarem a ser societat en absència de classes (és a dir, en una innocència primigènia, bastant semblant a la del paradís terrenal d'Adam i Eva); posteriorment unes persones volgueren dominar-

**Però la política
i les pàtries
sembla que
van a la baixa
i l'espectacle
i la societat
lúdica, en canvi,
no hi ha cap
dubte que
van a l'alça.**

ne d'altres i es va generar una desigualtat de classes (equivalent al pecat); per eliminar la desigualtat de classes s'ha d'articular la Revolució, equivalent en la utopia religiosa marxista de la Salvació,

que finalment portarà al cel, és a dir, a la societat sense classes.

Que el marxisme sigui com una religió i que els marxistes actuïn com a capellans o com a frares, moltes vegades dogmàtics a matar, posseïdors de la veritat eterna i engegats davant el que realment està passant davant el seu nas, no ve de nou. Cada vegada passa més, i cada vegada es dona d'una manera més ferma entre aquells que es presenten, justament, com a més renovats. Es tracta, clarament, de la fe del convers. I de la capacitat de transformació que, sense cap mena de dubte, solen tenir bona part de les esglésies.

A banda del marxisme en particular o de la política en concret, tenim altres religions. Una podria ser, naturalment, el nacionalisme, quan aquest s'entén des d'una perspectiva dogmàtica i excoent. En aquest sentit, hem sentit a dir —i hem vist escrit en paper imprès— coses com ara que la constitució espanyola és "sagrada", o que no es poden modificar les lleis existents, de cap de les maneres, com si es tractàs de les taules que Jehovà va donar a Moisès al Mont Sinai.

Però la política i les pàtries sembla que van a la baixa i l'espectacle i la societat lúdica, en canvi, no hi ha cap dubte que van a l'alça. En aquest sentit, crec que va ser Vázquez Montalbán que va dir que la seua religió era el Barça. Posats a no creure ni tan sols en l'única religió vertadera, a no acabar-se de creure el dogma marxista (que, no obstant això, feia com qui defensava, com els descreguts que els diumenges van a missa), i partint d'un cert agnosticisme patriòtic (molt propi de l'esquerra catalunyesa), en Montalbán trobava el seu punt de relligada amb tot allò a què se sentia fermat quan, des de la tribuna del Camp Nou, o sia de l'Estadi, vibrava amb els gols de l'equip local, o patia per les envestides del contrari.

En el fons, en Vázquez Montalbán, en dir el que deia, parlava de modernitat, de política, de sociologia i, a fi de comptes, d'identitat... ■